

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2024-30-2>

УДК 800

БОНДАРЧУК Катерина

Національний університет «Запорізька політехніка»
<https://orcid.org/0009-0008-0363-9746>
31031952bk@gmail.com

ЧУМАЧЕНКО Ольга

Національний університет «Запорізька політехніка»
<https://orcid.org/0000-0002-9393-953X>
4845102@ukr.net

МОВА І ПІСНЯ ЯК ЧИННИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ

У статті розкрито прагнення українців до відновлення своєї державності, значення української мови у відродженні нації. Варто зазначити, що основою будь-якого етносу є мова, яка визначає особливості національної ідентичності. В історії України дуже важливу роль відігравали народні пісні. На сьогодні актуальним є їх вивчення в наші часи, коли відбуваються бойові дії із загарбником, що раніше пропагував себе як «братський народ». Українська пісня дає можливість зрозуміти важливі проблеми в житті держави, поставити гострі питання щодо подальшого розвитку нашої країни. У запропонованому дослідженні розкрито роль мови і пісні в утвердженні національної ідентичності українців, зокрема в період сучасної російсько-української війни.

Для досягнення мети нашої наукової роботи необхідно вирішити наступні завдання: описати розмаїття новостворених пісень за тематикою, простежити їх спорідненість із давніми піснями; виявити їх вплив на українців різних соціальних та вікових груп; визначити художньо-естетичну цінність сучасних воєнних пісень.

У роботі з'ясовано роль української мови і пісні у відродженні самоусвідомлення сучасних українців, пересічних громадян і творчих людей, які зрозуміли свою належність до народу, що має багатовікову історію відстоювання права на власну державу, самостійний вибір майбутнього, вільного від стереотипів, на кшталт «єдиний шлях двох братніх народів». Зроблено першу спробу згрупувати частину новітніх пісень за їх тематикою, порівняти з історичними зразками пісенної спадщини попередніх поколінь, виявити їх спорідненість, що підтверджує єдність прагнень, бачення майбутнього і шляхів його побудови. У роботі розкрито роль українських артистів, громадських діячів у поширенні державної мови як складової загальної культури у зміцненні національної єдності, передаванні традицій, звичаїв, духовних цінностей, світогляду.

Застосовано такі методи, як системно-структурний, порівняльного аналізу, метод ідеографічної параметризації та діалектичний із системно-структурним підходом.

Отже, національна пісня є тим джерелом, яке надасть можливість покращити патріотичні настрої українського народу, що зробить нашу Батьківщину непереможною та незламною.

Ключові слова: українська пісня, тематика пісень, художньо-естетична цінність, національна самоідентифікація, державність, духовна консолідація.

BONDARCHUK Kateryna, CHUMACHENKO Olga

National Zaporizhzhia Polytechnic University

LANGUAGE AND SONG AS FACTORS OF NATIONAL IDENTITY OF UKRAINIANS

The article reveals the desire of Ukrainians to restore their statehood, the importance of the Ukrainian language in the revival of the nation. It is worth noting that the basis of any ethnic group is language, which defines the national identity as a feature. Folk songs played a very important role in the history of Ukraine. Today, their study is relevant in our time, when hostilities are taking place with the invader, which previously promoted itself as a "brotherly people". The Ukrainian song gives an opportunity to understand important problems in the life of the state, to ask acute questions about the further development of our country. The proposed study revealed the role of language and song in establishing the national identity of Ukrainians, in particular during the period of the modern Russian-Ukrainian war. To achieve the goal of our scientific work, it is necessary to solve the following tasks: describe the variety of newly created songs by subject, trace their affinity with ancient songs; to reveal their influence on Ukrainians of different social and age groups; determine the artistic and aesthetic value of modern war songs. The paper clarifies the role of the Ukrainian language and song in reviving the self-awareness of modern Ukrainians, ordinary citizens and creative people, who understood their belonging to a people with a centuries-old history of defending the right to their own state, an independent choice of the future, free from stereotypes, such as "the only path of two brotherly nations." The first attempt was made to group some of the newest songs according to their theme, to compare them with historical samples of the song heritage of previous generations, to reveal their kinship, which confirms the unity of aspirations, vision of the future and ways of its construction. The work reveals the role of Ukrainian artists and public figures in spreading the state language as a component of general culture in strengthening national unity, passing on traditions, customs, spiritual values, and worldview. Such methods as system-structural, comparative analysis, the method of ideographic parameterization and dialectical with a system-structural approach are used. Therefore, the national song is the source that will provide an opportunity to improve the patriotic mood of the Ukrainian people, which will make our Motherland invincible and invincible.

Key words: Ukrainian song, theme of songs, artistic and aesthetic value, national self-identification, statehood, spiritual consolidation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Прагнення українців до відновлення власної державності, до консолідації нації завжди були невіддільно пов'язані з боротьбою за права рідної мови, тобто мови своєї нації, мови предків, яка пов'язує людину з її народом, з попередніми поколіннями. В основі духовного єднання людей у національну спільноту лежала й тепер лежить насамперед мова. Вона не тільки найпотужніший засіб спілкування, знаряддя думки, а й дух народу, його історія, умова існування його самого. У мові зафіксовано історичний досвід, неповторний менталітет етносу, його духовні надбання. Окрім того, вона важливий чинник державотворення, консолідації народу. Саме тому кожен свідомий етнос дбайливо ставиться до рідної мови, розвиває її, передає наступним поколінням. Російсько-українська війна зробила значний вплив на українське суспільство, культуру і мову. За даними соціологів, за останні п'ять років зросла кількість тих, хто усвідомили себе українцями і вважають українську мову рідною. Якщо у 2017 році на роботі чи навчанні тільки українською мовою спілкувалися 43 відсотки опитаних осіб, а лише російською 11 відсотків, то у грудні 2023 року таких стало, відповідно, 68 та 15 відсотків. На запитання, як має розвиватися мовна ситуація в Україні в перспективі, 80 відсотків опитаних відповіли, що лише українська має бути основною в усіх сферах спілкування (на 2017 р. таких було 60 відсотків). На думку 15 відсотків опитаних, Україна має бути двомовною (на 2017 р. таких було 33 відсотки) [7]. Війна спонукала українців переосмислити свої цінності, свою ідентичність, виявити небайдужість, громадянську активність, що стало підставою для експертів зробити висновок про те, що Україна може стати «лабораторією» нового життя у XXI столітті.

В історії України надзвичайно важливу роль у формуванні національної ідентичності відіграють також українськомовні пісні. Пісня має велике пізнавально-виховне та естетичне значення, адже вона є скарбницею світобачення українців, художньо-емоційною пам'яттю народу, формує національну самосвідомість. М. Стельмах відзначав: «Пісні супроводжують людину від коліски до могили, бо нема такої значної події, нема такого людського почуття, яке б не озвалось в українській пісні чи ніжністю струни, чи рокотом грому. У ній відбилосся життя минуле й віддзеркалюється життя теперішнє, прогляне й завтрашнє, бо душа народна – не на один рік, а на всі віки й тисячоліття» [11, с. 18]. В Україні існує понад двісті тисяч записаних народних пісень, у яких відображено суспільне життя, національно-визвольну боротьбу, трудову діяльність, родинний побут тощо. Вони є справжньою окрасою нев'яучої духовної культури українців, моральним стрижнем нашої нації, вагомим внеском у світову художню творчість. Пісні, як правило, породжені важливими подіями суспільного життя, зокрема боротьбою проти національного гноблення, загарбницьких воєн, палкою любов'ю до рідної Вітчизни. М. Максимович, один із перших збирачів фольклору, вважав, що в піснях часто звучить істинна історія українського народу, в них – душа нашої нації.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Існує чимало досліджень про українську народну творчість та авторські пісні, предметом яких стали народні пісні, різні за жанрами і тематикою (М. Дмитренко [2], С. Помирча, О. Клименко [9], О. Кузьменко, С. Грица, С. Єрмоленко). Зокрема, М. Драгоманов охарактеризував чотири групи козацьких пісень про власне боротьбу козаків та період Руїни [3]; музикознавець А. Іваницький вивчав пісні з історичним підтекстом, про побут козаків, а також ліричні пісні [5]; Л. Єфремова досліджувала козацько-солдатські та козацько-рекрутські пісні [4]. У праці О. Дедуша розглянуто питання класифікації військових пісень у хронологічній послідовності, здійсненоїх порівняльний аналіз за змістом та жанрами (козацькі, стрілецькі [1]). С. Єрмоленко зазначала, що пісня має важливе пізнавально-виховне та естетичне значення; мова пісні є скарбницею національного світобачення, своєрідною енциклопедією почуттів, художньо-емоційною пам'яттю народу. Своєрідною національною особливістю писемної творчості українців є колискові пісні, роль яких у контексті традиційної культури українців досліджував А. Ткач [12]. Їх виконували і на сьогодні продовжують співати не лише для заколисування дитини. У них відображено досвід поколінь, їм властива етнічна своєрідність, навіть якась магичність, що привертає неземні духовні сили, сприяє здоров'ю дитини, має неоціненний виховний вплив. «Співаник українського вояка» адресований сучасним спадкоємцям національно-визвольних традицій. Ця книжка неначе співана історія України від козацької доби до сучасності [10, с. 7-8].

У період новітньої історії, пов'язаної із розв'язанням російсько-української війни, з'явився цілий пласт нової культури, що існує в різноманітних сучасних піснях, які багато в чому перегукуються з народними ліричними, козацькими, повстанськими, стрілецькими або створені нашими сучасниками – поетами, співаками, учасниками нинішньої війни. Вони покликані піднімати бойовий дух воїнів, підтримувати їхні родини, утверджувати героїзм українських бійців, відображати їхню моральну стійкість. На сьогодні поки що немає наукового вивчення цього яскравого творчого надбання, що зумовлює актуальність нашої роботи.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета нашого дослідження – розкрити роль мови і пісні в утвердженні національної ідентичності українців, зокрема в період сучасної російсько-української війни. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: а) описати розмаїття новостворених пісень за тематикою, простежити їх

спорідненість із давніми піснями; б) виявити їх вплив на українців різних соціальних та вікових груп; в) визначити художньо-естетичну цінність сучасних воєнних пісень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Упродовж століть боротьби за незалежність України створено сотні пісень військової тематики, які зберігають пам'ять про історичні події, героїв визвольних змагань, підтримують і нині силу, нескореність, готовність на подвиги та самопожертву не лише воїнів, а й багатьох мирних українців заради збереження держави, народу, кожного роду. Ці пісні лунають як у окопах під час перепочинку наших бійців, так і по всій Україні та далеко за її межами, де мешкають наші тимчасові переселенці. Знаюча у всьому світі стала пісня П. Чубинського і М. Вербицького «Ще не вмерла Україна» – нині Гімн України. Наша головна пісня посіла перше місце у світі за гармонійним поєднанням слів і мелодії. Її виконують не лише під час урочистостей, а й у повсякденному житті українці різного віку, статусу, роду занять, прикладаючи долоню до серця; вона лунає за кордоном у виконанні не лише українців, а й музичних гуртів різних країн світу. Наш Гімн об'єднав людей у прагненні боронити країну, став головним чинником національної ідентичності українців, надихаючи на самопожертву, готовність «положити душу й тіло за нашу свободу»:

Ще не вмерла України ні слава, ні воля.

Ще нам, браття-українці, усміхнеться доля.

Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці,

Будем, браття, панувати у своїй сторонці.

На нашу думку, варто було б дещо видозмінити перші рядки тексту, як це було вже зроблено перед визнанням цієї пісні одним із українських державних символів, щоб вона звучала не як констатація факту, що «ще не вмерла Україна...», адже ці слова викликають негативні конотації, пов'язані зі смертю, невпевненістю в самому факті існування держави. Гімн має звучати як утвердження незламності та оптимізму, беззаперечності існування країни:

Буде жити Україна, і сила, і воля.

І нам, браття-українці, усміхнеться доля.

Не втратила свого значення і безсмертна українська пісня (автори О. Кониський, М. Лисенко) «Боже великий, єдиний», яку вважають ще одним неофіційним гімном України. Для обох пісень характерна виразна мелодійність, вони піднімають дух народу, волю до перемоги, зміцнюють і згуртовують воїнів і мирних людей, вселяють віру, допомагають вистояти в нелюдських випробуваннях на полях битв проти споконвічного ворога, а також у знищених, поруйнованих нападниками містах і селах.

Яскравим виявом патріотизму була діяльність Українських січових стрільців, що відбулося і на героїчному поетичному епосі першої половини ХХ ст. Відомо понад 400 стрілецьких пісень, серед яких патріотичні, що давно стали народними, хоча більшість із них мають авторів. Р. Купчинський, підхорунжий війська січовиків, у «Оді до пісні» висловив загальне ставлення до українських пісень:

Пісне! Велична, рідна пісне!

В тобі є все: і древня наша слава, і наша звитяга.

Одна з них – «Ой у лузі червона калина» О. Косинського, яка нині єднає всіх українців незалежно від їх віку чи місця перебування, підтримує моральний дух, пробуджує національну свідомість. Лейтмотив пісні – утвердження української нації, уславлення України та її славного роду. Ідейному змісту підпорядковані художні засоби – паралелізм, метафори, яскраві епітети:

Ой у лузі червона калина похилилася.

Чогось наша славна Україна зажурилася.

А ми тую червону калину підіймемо,

А ми нашу славу Україну, гей-гей, розвеселимо.

Не хилися, червона калино, маєш білий цвіт.

Не журися, наша Україно, маєш славний рід.

На сьогодні пісня розлетілася світом, об'єднала мільйони українців щемливою любов'ю до України, стала уособленням народної віри у відродження держави.

Уславлення українського роду загалом, як і кожної родини, є лейтмотивом багатьох інших народних пісень. Надзвичайно актуально звучить пісня «Ой роде наш красний», яку виконувала упродовж своєї творчої діяльності, зокрема й перед військовими-учасниками бойових дій, народна артистка України Ніна Матвієнко:

Ой роде наш красний, роде наш прекрасний,

Не цураймося, признаваймося, бо багачько нас є!

Пісня «Зелене жито» чарує своєю простотою і водночас глибиною розуміння споконвічних цінностей українців, які вмело поєднують працю і відпочинок, тобто і «жито жнуть», і підтримують традицію святкувати разом, коли «зібрався рід наш увесь».

У сучасній пісні «Непереможна Україна» віра в перемогу асоціюється з єдністю, радістю і щастям усієї родини:

Ми в горі і в щасті єдині... Від кулі янгол захистить крилом.

І буде мирне небо за вікном, і за столом збереться вся родина.

Важливий шар історичної писемності, актуалізований сьогодні своїм патріотичним змістом, – повстанські пісні, у яких звучить заклик до боротьби за волю України:

Ой вставай, ой вставай, народе, здобувай Вкраїні свободу...

З нею співзвучні сучасні пісні, щолунають на фронтах російсько-української війни у виконанні не лише професійних співаків-волонтерів, а й українських воїнів:

Ми підемо вперед і здобудемо волю, України своєї ми мирні сини.

Рішучість у звільненні країни передано метафорами «визволяти українців з московських кайданих; Україну з руїн, із попелища визволимо». Один із виконавців та авторів таких пісень – старший солдат 28-ої бригади Юрій Городецький, який з 18 років виборює незалежність нашої держави спочатку в АТО, а нині в боях з російськими окупантами. До речі, він посів 2-е місце в європейському етапі конкурсу «Голос країни – 2023», який проходив у м. Варшаві. У його авторських піснях звучить віра в перемогу українського народу, готовність віддати життя за його волю:

Душу нашу віддамо єдину за нашу землю, священну Вкраїну.

За нашу свободу з нами Бог і правда, все віддам за неську Україну.

Досі залишаються актуальними пісні про героїв визвольних змагань, зокрема про Степана Бандеру, ім'я якого не просто замовчували упродовж десятиліть, а жорстоко переслідували лише за згадку про нього. Уже не один рік лунає по всій Україні та далеко за її межами пісня у виконанні різних колективів – учнів, священників, воїнів, переселенців:

Батько наш – Бандера, Україна – мати,

Ми за Україну будем воювати.

Близькою до стрілецьких пісень за ідейною спрямованістю, високим патріотизмом є сучасна, популярна серед бійців пісня:

У неділю рано сонце ясно сяє, Українське військо окопи копає.

Йде орда зі сходу, щоб забрати волю у мого народу.

Україні слава, всім героям слава, хай живе Бандера і його держава.

Українські пісні виконують артисти, збираючи переповнені палаци, станції метро, укриття в різних українських містах, на концертах за кордоном, а також самодіяльні виконавці, часто ті, хто змушені були полишити рідні домівки під ударами російських нападників, і бійці, і волонтери. Серед таких пісень – «Гаррі» (авт. С. Міхалко) про звичайного хлопця, який у часи загрози державі дав відсіч «диким собакам, що на Батьківщину напали». У пісні «Не твоя війна» (С. Вакарчук, «Океан Ельзи») автор спростовує розповсюджену серед багатьох людей, сформовану пропагандою думку, що війна обійде стороною тих, хто уникатиме участі в ній, закликає не бути байдужими до долі України, адже це війна кожного свідомого громадянина, який відстоює право на свободу, незалежність від жорстокого нападника і переконаний у нашій перемозі. Пронизливі слова пісні спонукають до розуміння, що залишатись осторонь у війні означає наражати на ще більшу загрозу і безповоротні втрати найрідніших людей:

Гілля калин похилилося, мамо, не тим ми молилися.

Скільки іще забере вона твоїх дітей – не твоя війна?

У пісні В. Агафонові «А туман – білим полем» зображено традиційний для народних пісень образ матері, яка «втирала сльози та благала Бога, щоб вернув їй сина». Пісня лунає як молитва кожного українця, як крик душі, наповнений болем, сплеском емоцій, як уявний діалог матері з сином, незважаючи на відстані та непереборні перепони:

– А якщо не верну, посади мені клена.

– Повернись додому, сину, повернись живим з війни,

Повернись – чекаю, любий.

Рефреном звучать слова приспіву, в якому майстерно переплелися фольклорні елементи: яскраві епітети, паралелізми, неперевершена мелодійність:

А туман – білим полем, а біда – чорним болем,

А душа – буйним кленом, зеленим, ой зеленим.

У багатьох піснях оспівано матір, її горе і біль за загиблим сином.

Вона знала, що син за Вкраїну погіб,

За рідненьку свою Батьківщину.

Пісня «Прости мене, мамо» побудована у формі звертання важкопораненого бійця до рідних: «Вернутись не зможу, і сили вже мало. Закрию повіки – уже не вернусь». Звертання сповнені любові, ніжності, мають риси традиційних народних пісень; у них мати – голубка, ненька, матуся, зірнька ясна, мила, рідненька. Пісня звучить і як заповіт дітям: «Простіть мене, діти, любого тата, учітєся добре, читайтє книжки...». Народні мотиви, пов'язані з прадавніми уявленнями про вічне життя, лунають у кінцевих рядках: «Я повернусь пташиною, росою, а може, дощем на поріг упаду».

Мотивами народних пісень, у яких душі загиблих ставали птахами, зокрема журавлями, назва яких співзвучна зі словом *жури́тися*, просякнута ще одна щемлива пісня:

Один журавлик повернувся.

Мамо, мамо! Чуєш, тату, я захищав свою країну...

А ви живіть, а ви живіть...

Невимовне горе батьків передано метафорою «мати плаче, а батько наче скам'янів». У пісні «Нескорена країна» (О. Левицька) зображена Україна, прекрасна у всьому, бо вона – це *калина, цвіт яблуні, споконвічні символи* нашої держави. Але слава вона передовсім тим, що в ній живуть *сміливі і сильні хлопці, гарні дівчата*. Сильна наша земля своїм козацьким корінням, величним духовним надбанням – чудовою мовою, адже *де мова українська лунає, світло п'їтьму перемагає*.

*Нескорена країна, що не стала на коліна,
Бо ти є воля і любов, в тобі тече козацька кров.
Уся, від заходу до сходу, ти виборюєш свободу,
Гордо несеш своє ім'я, незламна Україно моя.*

Пісня «Непереможна Україна» І. Зінковської завдяки вживанню гіперболи так метафори сповнена боєм і в той же час оптимізмом, вірою в перемогу:

*До болю в очах, до серця сльози
Я чую, країно, твої стогін.
Та вірю, що ми – нескорені всі. Так близько до перемоги!*

Багато пісень створено на основі правдивих життєвих історій, які надихнули авторів-виконавців натворчість. Композиція «Азовсталь» (С. Соловій, вик. Гурт Kozak System, жанр – український рок містить звернення до Марії Святої зберегти захисників «Азову», який уже став легендою. Незважаючи на трагічність ситуації, де ліричний герой *«вже на межі, тут тільки вогонь і свіжа зола»*, пісня має життєствердуючий характер, сповнена самопожертви та віри в незнищенність захисників:

*Моє серце – сталь, моя кров – «Азов».
Не плач, моя люба, воскреснемо знов!*

Ще одна з таких пісень – «Присягу двічі не дають» (Х. Панасюк), написана під впливом зустрічі з пораненим бійцем у шпиталі, який *«не міг обійняти гітару та заграти на струнах душі»* через тяжке поранення руки. Найбільше бажання героя, просте і водночас поки що неможливе, звучить особливо ніжно і зворушливо завдяки ужитим паралелізмам та яскравим метафорам:

*Я б хотів обійняти кохану, пригорнути до серця дітей...
Вірять люди в нас – це гоїть рани,
А ми віримо в наших людей.*

Ще в перші дні окупації Криму та утворення лжереспублік, так званих ДНР і ЛНР, дує студентів Луганського національного університету ім. Т. Шевченка, який розташований поруч із будівлею СБУ, уже захопленою на той час сепаратистами (2014 р.), виконав власну пісню, особливого звучання якій надає вдале поєднання маршової і ліричної мелодій, уживання коротких ствердуючих і заперечних речень. Текст побудований на протиставленні українців і росіян, їхніх цінностей, запереченні фальшивих тверджень про рівність і братство двох народів, спростованих підступним нападом на Україну і його кривавими наслідками:

*Ми – не Росія, ми – самостійні!
Ми – українці, сильні, єдині.
Якщо не второпав – повторюю ще:*

Від Луганська до Львова – Україна ПОНАД УСЕ! Приваблює своєю простотою викладу, танцювальною мелодією, що дарує хвилини перепочинку, пісня «Укроп» (О. Ткачук), названа словом-неологізмом, який з'явився після 2014 року і означає *український опір*. Автор – учасник війни, писав у окопі, щоб підняти бойовий дух і нагадати, хто такі українці. *«Укроп – це маленький хлопчик, що носить короткий чубчик; дівчинка, що прапором загорнулась; лагідна мати, сміливий тато, старенька бабуся, що шкарпетки плете. Укроп – це ти, це я, це Україна, що бореться за свободу людей»*. Учасники гурту «Антитіла» назвали створену власну пісню «У книжках» найголовнішою у своїй творчості, а фанати – найемоційнішою. У ній – щемлива історія хлопчика, який чекає на повернення тата, обіцяє бути слухняним, учить вірші, спинається на ноги, щоб дотягнутися до підвіконня і не прогавити зустріч із ним. *«І нарешті тато повернувся – у назвах вулиць, а він чекав удома»*, – боєм відгукуються завершальні слова, які навряд чи усвідомлює осиротіла дитина.

Новаторський характер сучасних воєнних пісень полягає в оспівуванні не лише воїнів-чоловіків, а й жінок, які обороняють рідну державу. Жінки різного віку, професій, сімейного стану стали розвідницями, снайперами, параликарями, узяли в руки зброю і вирушили на фронт. Серед них – «Ти підбори змінила на берці», написана у формі звернення до дівчини-бійця, у якому порівнюється проведення часу в тилу тих, *«хто сидить у клубі, де горять ліхтарі»*, і тих, що мають *«свої феєрверки»*, коли обстрілює ворог позиції. Яскравою метафорою *«послухала своє серце і обрала холодний бліндаж, де немає чужих...»* утверджується переконаність у правильності свідомого вибору, зокрема й змінити свій звичний вишуканий одяг, що було не так просто: *«Ти підбори змінила на берці, ніжну сукню – на камуфляж»*. Подібні мотиви звучать і в пісні «Запах війни» (гурт ТіК) про жінок-волонтерів, які забезпечують воїнів усім необхідним – ліками, їжею, амуніцією, підтримують моральний дух дитячими малюнками. Вони пробиваються крізь небезпеки, не можуть бути байдужими там, де *«віяв вітер, плакали квіти»*; звертаються до небесних сил: *«Боже, зглянься, це ж Твої діти»*, бажаючи зупинити страшну цю війну. Багато сучасних пісень переграються з народними ліричними

піснями, у яких звучить біль і сум дівчини за коханим, хвилювання за його життя. Часто в таких піснях зустрічаємо споконвічні символи України – калину, вербу, журавлів, зозулю тощо, а провідний художній засіб – паралелізм:

*Плакала калина, плакала дівчина,
Що душа її самотньою була.*

У пісні «Дорога на схід» (П. Табаков) ліричний герой просить шанувати пам'ять про полеглих, не забувати їх подвиги: «Тим вклонімося в молитвах, що не вернулися з боїв...». Пісня звучить оптимістично завдяки маршовій мелодії,

вживанню наказових конструкцій, яскравих епітетів: «Борімося безперестанку з святою вірою в душі. Хай бачать прапор України на рідній, звільненій землі».

Українські пісні, як давні, так і сучасні, відтворюють переважно внутрішній світ людини, її психічний стан, страждання, тому нагадують оголений нерв, чарують природністю та ширістю. Одна з них – «Чуєш, брате мій» (Б. Лепкий) – пісня-реквієм, яка стала окрасою багатьох хороших самодіяльних і професійних колективів, унікального звучання їй надала незабутня виконавиця Квітка Цісик. Вона сповнена невимовного суму, болю, безмежного відчаю перших українських емігрантів, гнаних бідністю в пошуках кращого життя. Нині вона співзвучна з трагічними історіями сучасних переселенців, змушених шукати прихистку по всьому світові від смерті, фізичних і моральних знущань та страшних руйнувань, здійснених російською ордою. У пісні вжито надзвичайно вдалий поетичний символ – відліт журавлів на зимівлю, але сприймається сьогодні набагато ширше – як відліт душ загиблих воїнів. Недарма цю пісню, як і багато інших, сьогодні виконують над могилами полеглих, що теж стало могутнім чинником єднання українців. «Плине кача» – лемківська народна пісня, сповнена одночасно величі і трагізму, набула всеукраїнського значення під час Революції гідності. Вона прозвучала в січні 2014 року на похороні білоруса М. Жизневського, одного з перших загиблих під час тих буремних подій. Пісня, як і інші відомі твори, має великий емоційний вплив, її співають і сьогодні в пам'ять за загиблими воїнами. У «Фактах» від 24 жовтня 2023 року вміщено спогади батька загиблого 20-річного воїна Валентина Столярчука з Прикарпаття, який брав участь у боях на Донеччині, Луганщині, Запоріжжі, де й загинув 25 лютого 2023 року. У своєму заповіті на випадок смерті хлопець просив виконати «Пісню про Довбуша», улюблену з дитинства, що й було зроблено під час похорону. «Бійці грали на гітарі. А співали всі, бо немає в наших краях тих, хто не знає цю пісню. Сльози текли рікою від цієї болючої та водночас зворушливої картини», – з боєм розповів батько воїна журналістці В. Микитюк.

Багато українських артистів бувають на різних фронтах, намагаючись своїми піснями подарувати бійцям хвилини радості, перепочинку, позитивні емоції від знайомих мелодій. Дехто з них переосмислює свою творчість, вносить корективи у власні пісні. Зокрема, Н. Могилевська під час поїздки з концертом на передову записала з бійцем Ю. Городецьким оновлену версію «Я кажу – Ні!», яка набула нового сенсу. У ній – заповітні сподівання, мрії, якими живе сьогодні кожна людина:

*Я кажу – Ні жахливій цій війні!
Я бачу увісні мирне небо та переможні дні.*

Заклично звучить метафоричне «ненавистю стріляймо у ворогів, вірмо у перемогу!». Органічно вплітаються в текст пісні слова молитви «Отче наш», які знає кожен українець і може їх підхопити, що об'єднує людей спільно пережитими емоціями і прагненнями.

Українські пісні виконують не лише дорослі, а й діти, збираючи благодійні пожертви на допомогу українським воїнам. Одна з них – Анна-Марія Герман, дев'ятирічна дівчинка, незряча з дитинства, яка на дотик вивчила ноти на бандурі, виконує патріотичні пісні. Щемливо звучать слова її пісні, розкривають наївні дитячі мрії:

*Мудрі, розумні дорослі, зупиніть війну!
Я намалюю сонечко, і більше не буду плакати,
І більше не буду боятись.*

Чимало українців, тимчасових переселенців, продовжують займатися творчістю, об'єднуючи багатьох людей. Наприклад, Ганна Гриніва мешкає у Берліні, пише джазову музику, вплітаючи в неї неповторний український мелос, українські мотиви й образи. Німецький джаз-бенд на чолі з В. Лелекою вносить нові свіжі емоції в народні пісні, зокрема «Ой у полі дві березини», у якій – пошуки жінки, намагання звільнитися від болю. У європейських країнах тимчасово переміщені особи створюють хоріві колективи, долучаючи українців до рідних джерел, у яких вони черпають сили вистояти, зберегти свою ідентичність, повернутися до рідних домівок.

На сьогодні робиться багато добрих справ для поширення української мови. Зокрема, А. Розлуцька, організаторка безоплатних курсів української мови, вважає, що нашу мову треба позиціонувати як мову престижу, освічених, розумних, успішних людей. О. Ликова, лідерка громадського руху «Не будь байдужим!» просуває ідею, що Україні важливо вписати у світовий контекст мовну своєрідність та багатство. М. Кобелев, редактор «Порталу мовної політики», вважає, що мова є важливим засобом зміцнення національної єдності, передання традицій, звичаїв, духовних цінностей, світогляду. Раніше російськомовні виконавці популярних пісень В. Дантес, Д. Астаф'єва, Н. Дорофєєва та інші закликають спілкуватися винятково українською мовою, щоб назавжди звести кордон між Україною та Росією: «Говоріть українською, і вона вас прийме і зрозуміє».

Співак А. Пивоваров спілкується лише українською, запустив проєкт «Твої вірші, мої ноти», переспівує поезії відомих українських поетів, зокрема Т. Шевченка «Думи мої, думи», В. Стуса «Ти знаєш, що ти людина». Такі справи відомих людей теж стають стимулом для багатьох пересічних українців визначитися, хто вони є, розмовляти українською мовою.

На думку І. Карпи, української письменниці, музикантки і волонтерки (інтерв'ю І. Виговській, редакторці The Village від 23.10.2023), «багато зараз створено патріотичних кітчевих пісень. На жаль, раніше була «шароварщина», тепер – «байрактарщина», тому бракує трохи хорошого смаку. Є дуже класні речі, а є більш класні. Я радію, що з'явилися замітники шансону». Справді, не всі новостворені, породжені емоційною реакцією на віроломний напад Росії на Україну мають велику художню цінність. Зате вони сповнені щирими емоціями, високим патріотизмом, відіграють свою позитивну роль, пробуджуючи в багатьох українців національну самоідентичність. Наприклад, пісню «На гілляку» (Команда А) виконують дорослі і діти, її лейтмотив виражений словами: «Москаляку на гілляку, на гілляку москаля». Вона, можливо, не вирізняється високим естетизмом, але допомагає зняти стрес, відновити позитивні емоції. Подібні мотиви звучать у пісні «Всипте, хлопці» (Я. Руденко). Особливістю сучасних пісень є їх мова, зокрема вживання неологізмів, просторічної лексики на позначення введення бою, новітньої зброї, війська окупантів, як-от:

Ми мародерів безжально мочим...

І байрактари, і джевеліни за Україну б'ють русню...

І скоро зовсім русні не буде, а буде мир на всій землі.

Ми, козаки, станемо до бою, будемо косити москалів...

Ми дістанем всюди мародерів-русню.

Такі пісні вселяють оптимізм та віру в невідворотність нашої перемоги.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, українські пісні, фольклорні і сучасні, як і сама мова, є дорогоцінним надбанням народу, справжньою окрасою духовної культури. Особливо важливо, коли розуміння цього стає органічною потребою людини, приходить не з примусу, а з бажанням самоідентифікувати себе, відчутти частину великої нації. Чинником вияву національної ідентичності слугує рідна мова і створена на її ґрунті культура, зокрема пісня, адже саме в ній – досвід багатьох поколінь, їх душа, менталітет, переживання і радощі, події минулого і сучасного.

У пропонованому дослідженні проаналізовано невелику частину цілого масиву сучасних пісень, породжених російсько-українською війною. У роботі з'ясовано роль української мови і пісні у відродженні національної ідентичності сучасних українців, пересічних громадян і творчих людей, які усвідомили свою належність до народу, що має багатовікову історію відстоювання права на власну державу, самостійний вибір майбутнього, вільного від стереотипів, на кшталт «єдиний шлях двох братніх народів». Зроблено першу спробу згрупувати частину новітніх пісень за їх тематикою, порівняти з історичними зразками пісенної спадщини попередніх поколінь, виявити їх спорідненість, що підтверджує єдність прагнень, бачення майбутнього і шляхів його побудови. Доведено, що сучасні воєнні пісні співзвучні з історичними у зображенні роду, родини, кожної людини з їх прагненням жити у вільній країні, готовності «душу й тіло» покласти за свободу держави. Актуалізовано забуті пісні про Україну, імена людей, для яких основною метою було і залишається на сьогодні «визволяти українців з московських кайданів, Україну з руїн, із попелища піднімати». Узагальнено спільність мотивів нинішніх воєнних пісень зі стрілецькими за ідейною спрямованістю, високим патріотизмом, жертвністю борців за волю. Виділено основні тематичні групи пісень, визначено провідні ліричні образи, художні засоби тощо. У дослідженні розкрито естетичну цінність пісень, емоційно-експресивні особливості, з'ясовано роль паралелізмів, метафор, яскравих епітетів, символічних образів, що надає їм національної неповторності. Отже, українська мова та пісня – велике духовне надбання народу, що по-новому, гучно і всеохопно залунало в Україні, спонукає до відродження національної пам'яті українців, об'єднує у прагненні захистити свою землю, повернутися до рідних домівок. Звісно, деякі пісні можуть через певний час утратити свою цінність, забутись, багато ще нових буде створено. Всебічне вивчення цього великого культурного пласту стане предметом майбутніх досліджень.

Література

1. О. Дедуш. Українські військові пісні як елемент національної самосвідомості. *Молодий вчений*. 2014. №7 (10). С. 32-36.
2. М. Дмитренко. Українські народні історичні пісні як об'єкт досліджень. *Народознавчі Зошити*. Київ, 2009. №1. С. 135-146.
3. М. Драгоманов. Політичні пісні українського народу. Женева, 1883. С. IV-V.
4. Л. Єфремова. Вояцькі пісні : каталогізація, динаміка жанроутворення, російські та польські впливи. *Збірник наукових праць*. Київ, 2008. Вип. 7 (10). С. 67-79.
5. А. Іваницький. Український музичний фольклор. Вінниця: Нова книга, 2004, 320 с.

6. Н. Кобрин. Стрілецькі пісні літературного походження. Витоки і особливості жанру. Львів, 2007. 42 с.
7. В. Кулик. Нарешті майже всі стали ккраїнцями: дуже показове опитування щодо мови та ідентичності. *Тексти. org. ua*. 2023. 01. 10.
8. Л. Нестеренко. Рекрутські пісні. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2006. № 29. С. 25-27.
9. С. Помирча, О. Клименко. Дослідження українських народних пісень у контексті гендерології. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2016. №2. С. 272-279.
10. Співаник українського вояка. / Упоряд. Н. Кобрин, Б. Якимович. Вид. 2. Львів, 2019. 306 с.
11. М. Стельмах. Твори в 7 томах. Т. 1. Київ: Дніпро, 1982. 656 с.
12. А. Ткач. Колискові пісні та їх роль у контексті традиційної культури. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтва*. Серія: Музичне мистецтво. 2020. №2. Т. 3.

References

1. O. Diedush. Ukrainski viiskovi pisni yak element natsionalnoi samosvidomosti. *Molodyi vchenyi*. 2014. №7 (10). S. 32-36.
2. M. Dmytrenko. Ukrainski narodni istorychni pisni yak obiekt doslidzhen. *Narodoznavchi Zoshyty*. Kyiv, 2009. №1. S. 135-146.
3. M. Drahomanov. Politychni pisni ukrainskoho narodu. Zheneva, 1883. S. IV-V.
4. L. Yefremova. Voiatski pisni : katalohizatsiia, dynamika zhanroutvorennia, rosiiski ta polski vplyvy. *Zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv, 2008. Vyp. 7 (10). S. 67-79.
5. A. Ivanytskyi. Ukrainskyi muzychnyi folklor. Vinnytsia: Nova knyha, 2004, 320 s.
6. N. Kobryn. Striletski pisni literaturnoho pokhodzhennia. Vytoky i osoblyvosti zhanru. Lviv, 2007. 42 s.
7. V. Kulyk. Nareshiti maizhe vsi staly kkrainsiamy: duzhe pokazove opytuvannia shchodo movy ta identychnosti. *Teksty. org. ua*. 2023. 01. 10.
8. L. Nesterenko. Rekrutski pisni. Vyvchaiemo ukrainsku movu ta literaturu. 2006. № 29. S. 25-27.
9. S. Pomyrcha, O. Klymenko. Doslidzhennia ukrainskykh narodnykh pisen u konteksti henderolohii. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu*. 2016. №2. S. 272-279.
10. Spivanyk ukrainskoho voiaka. / Uporiad. N. Kobryn, B. Yakymovych. Vyd. 2. Lviv, 2019. 306 s.
11. M. Stelmakh. Tvory v 7 tomakh. T. 1. Kyiv: Dnipro, 1982. 656 s.
12. A. Tkach. Kolyskovi pisni ta yikh rol u konteksti tradytsiinoi kultury. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu kultury i mystetstva*. Serii: Muzychne mystetstvo. 2020. №2. T. 3.